

Odnosi SAD i Jugoslavije posle Drugog svetskog rata

Piše: Maja Divac

Proizvodnja: PG Mreža, jun 2018

I Tri faze u odnosima SAD i Jugoslavije posle Drugog svetskog rata: Informbiro i stvaranje Pokreta nesvrstanih prekretnice u odnosima

Jedina zakonitost u odnosima SAD i Jugoslavije u drugoj polovini XX veka bila je stalna smena uspona i padova što je bio odraz permanentnog sukoba ideologije i državnog pragmatizma. U određenim periodima se činilo da je Tito miljenik Amerike, u drugim da je za SAD jugoslovenska politika isuviše antizapadna i crvena.

dr Dragan Bogetić, Institut za savremenu istoriju:

“Tokom perioda kada je preovladavao uticaj ovog prvog faktora - ideologije, dolazilo je do ozbiljnih nesporazuma i nesuglasica između ove dve države, a tokom perioda kada je više dominirao ovaj drugi faktor, pragmatizam, nastupalo je razdoblje saradnje i poboljšanja bilateralnih odnosa. S toga se i može govoriti o neuobičajenoj isprepletanosti interesa Jugoslavije i SAD i postojanju neke posebne vrste uzajmne bliskosti koja je često prkosila blokovskim i ideološkim šemama.”

II Izgradnja socijalizma uz pomoć Trumanovih jaja i američke pšenice

Po završetku Drugog svetskog rata, Evropa je razrušena, izmučena, gladna. U pomoć priskaču UN i SAD, koje šalju humanitarnu pomoć. Više od 70 posto programa pomoći UNRRA finansirale su SAD.

Bora Dimitrijević, istoričar:

“UNRRA je program UN-a. Prvo pismo i molbu za pomoć UNRRA upućuje maršal Tito, to je vrlo interesantan podatak. Mora se reći da su bukvalno mnoga deca u krajevima koji su najviše postradali u Drugom svetskom ratu spasena pomoću pomoći UNRRA i tzv. Trumanovih jaja.”

Jaja u prahu koja su se mešala sa toplom vodom kako bi se dobila gusta smeša, bila su deo američke pomoći, pa su po tadašnjem američkom predsedniku nazvana Trumanova jaja. Paketi sa hranom su izbacivani iz aviona, a zahvaljujući ovoj pomoći stanovništvo Federativne Narodne Republike Jugoslavije preguralo je posleratnu zimu i sušne 1945. i 1946.

dr Milan Igrutinović, Institut za evropske studije:

“Jugoslavija je za dve godine koliko je primala tu pomoć primila oko 400 miliona dolara, pre svega u hrani kroz direktne donacije stanovništvu u najpogođenijim područijima. Deo pomoći je distribuiran preko mekih kredita dinarskih, koje je država koristila kako bi u svoj fond za razvoj uspela da preusmeri novac na neke važnije projekte, da zakrpi infrastrukturne projekte, puteve, pruge, centrale, kako bi se život koliko toliko normalizovao. Deo pomoći dolazio je kroz socijalne ili bolničke kapacitete.”

Posle programa UNRRA, SAD su Evropi ponudile pomoć za obnovu kroz Maršalov plan, nazvan tako po njegovom tvorcu, američkom državnom sekretaru Džordžu Maršalu. U atmosferi blokovske podeljenosti, Jugoslavija, kao i druge zemlje bliske SSSR-u, nisu prihvatile ovu pomoć, strahujući od mešanja u unutrašnju ekonomsku politiku. Odnose SAD i Jugoslavije tih godina karakterisali su nepoverenje i strah. Ozbiljne nesuglasice oko Trsta, obaranje američkog transportnog aviona iznad jugoslovenske teritorije, Titova podrška komunističkom pokretu u Grčkoj, bila su samo neka od spornih pitanja.

Do krupnog zaokreta u odnosima SAD i Jugoslavije dolazi, gotovo preko noći, u vreme Informbiroa 1948, kada počinje druga faza američko jugoslovenskih odnosa u kojoj dominiraju pragmatični državni interesi.

dr Dragan Bogetić, Institut za savremenu istoriju:

“Naglo približavanje Jugoslavije Zapadu predstavljalo je fenomen kakav nikada do tada nije viđen u hladnoratovski obojenoj međunarodnoj zajednici. Naime u Evropi, podeljenoj bez ostatka na blokove, nikada do tada nije zabeležen slučaj da jedna zemlja komunističkog opredeljenja saraduje isključivo sa zemljama potpuno suprotne zapadne ideološko političke orijentacije. Pa ipak ovakva, na prvi pogled anahrona međunarodna strategija Jugoslavije pokazala se kao vrlo korisna i isplativa.”

dr Milan Igrutinović, Institut za evropske studije:

„SAD su videle u tom raskolu između Staljina i Tita način da sprečavaju dalje širenje komunizma koji su oni videli kao glavni problem na Istoku Evrope. Ta fundamentalna politička osnova je bila temelj svake dalje ekonomske pomoći i vojne pomoći, mekih kredita, donacija, koje je Jugoslavija dobijala zapravo čitavo vreme hladnog rata, praktično do svog kraja.“

Samo tokom Informbiroa Jugoslavija je od Amerike dobila bespovratnu pomoć u iznosu od skoro 3,5 milijardi tadašnjih dolara što je iznos koji, nije dobila ni jedna zapadna saveznica iz paketa Maršalovog plana, navodi istoričar Dragan Bogetić. Važan deo te pomoći bila je pšenica - Jugoslavija je dobijala preko milion tona pšenice godišnje, čime je rešavan problem velikih suša i preteće gladi.

Hruščov: „Da li se socijalizam može graditi na američkoj pšenici?“

Tito: „Američka pšenica, koju Jugoslavija uostalom dobija, nije ništa gora od sovjetske pšenice, koju, pak, ne dobija.“ (Titov govor u Labinu, 15. jun 1958.)

Izdašna američka ekonomska i vojna pomoć tokom pedesetih omogućila je Jugoslaviji da stabilizuje ekonomiju i poljoprivredu i da modernizuje armiju. Zahvaljujući ovoj pomoći Jugoslavija ostvaruje najviše stope ekonomskog rasta u svojoj istoriji. Od 1954. do 1967. Jugoslavija učestvuje u najvećem američkom programu „Hrana za mir“.

dr Milan Igrutinović, Institut za evropske studije

“Kroz taj program Jugoslavija je dobijala pre svega pomoć u hrani, direktno, robno, tu hranu je ona plaćala, uglavnom dinarima, mada neke delove u dolarima. I onda sa tih računa su, u dogovoru dve strane, jugoslovenske i američke, taj novac je ulagan u raznorazne projekte, ili industrijske projekte u Jugoslaviji, u infrastrukturu, u zgrade, socijalne ustanove, šta god je dvema stranama u tom trenutku bilo zanimljivo ili bilo bitno da se investira.“

III Susreti Tita sa američkim predsednicima - prelomni momenti u odnosima dve zemlje

Treća faza u odnosima SAD i Jugoslavije počinje posle smrti Staljina kada dolazi do normalizacije jugoslovensko sovjetskih odnosa i kada se Jugoslavija opredeljuje za put nesvrstanosti. Ova faza traje sve do raspada SFRJ i tokom nje, čas preovladava faktor ideologije i povezanost sa SSSR-om, čas pragmatični interesi i bliskost sa SAD.

Tokom ovog perioda odigrali su se svi sastanci na najvišem nivou. Susreti Tita sa visokim američkim zvaničnicima bili su prelomni momenti koji su oblikovali odnose dve zemlje i doprinosili njihovom otopljanju.

dr Dragan Bogetić, Institut za savremenu istoriju:

“Titov dar za improvizacijom često je omogućavao stvaranje vrlo srdačne atmosfere tokom tih dugih i napornih razgovora sa visokim američkim zvaničnicima. To se možda najbolje može ilustrovati jednom epizodom vezanom za prvu posetu jednog američkog visokog zvaničnika Jugoslaviji.”

1955, pet meseci posle istorijske posete Nikite Hruščova Beogradu, u Jugoslaviju stiže i prvi visoki američki zvaničnik. Američki državni sekretar Džon Foster Dals se sa Titom sreće na Brionima. Najviše ga zanima u kojoj su meri istočnoevropske zemlje spremne da se osamostale od sovjetskog uticaja, kao i da li Jugoslavija može da utiče na njih. Tito daje potvrđan odgovor.

dr Dragan Bogetić, Institut za savremenu istoriju:

“Na sred razgovora Tito je najjednom povukao američkog diplomatu u stranu i predložio mu da se sami bez ikakve pratnje i obezbeđenja provozaju motornim čamcem. Taj potez izazvao je pravo zgražavanje i paniku pripadnika jugoslovenskog obezbeđenja ali je naišao na veliko interesovanje domaćih i stranih novinara. Posle jednočasovnog razgovora u četiri oka nastavljeni su jugoslovensko američki odnosi, ali sada u mnogo prijatnijoj i opuštenijoj atmosferi.”

Pored susreta na najvišem nivou, komunikacija državnog vrha Jugoslavije sa američkom administracijom odvijala se preko ambasada i kroz posete ministara inostranih poslova Vašingtonu.

Bora Dimitrijević, istoričar:

“Nije samo Tito uticao na kreiranje politike u srpsko američkim odnosima, tu su bili i svi ministri inostranih poslova gde naročito treba skrenuti pažnju na Koču Popovića, ali ne treba zaboraviti ni Miloša Minića, Janeza Vrhovca, Tepavca i da ne nabrajam ostale. Koča Popović, jedan veliki intelektualac u Jugoslovenskoj vladi i ministar inostranih poslova nije baš bio omiljen u američkim krugovima zbog svojih pregovaračkih sposobnosti. Naime veliki vojni ugovor, jednim dobrim delom je Koča Popović završio u Americi i za njega je vladala priča da kada bi Amerikanci pitali - a ko dolazi na pregovore, kada bi im saopštili da je to Koča Popović, ne bi bili baš radosni jer je Koča jako mudro uspevao da prilikom svakog razgovora svoje prvobitne namere sakrije negde u pozadinu čime bi u dobroj meri iznenadio Amerikance.”

Prvi susret Tita sa jednim američkim predsednikom odigrao se septembra 1960, u vreme petnaestog zasedanja generalne skupštine UN-a. Sastanak dva predsednika, Tita i Ajzenhauera, u okrilju generalne skupštine UN-a, bilo je kompromisno rešenje, posle neuspele organizacije službene posete Tita Vašingtonu. Planovi za Titovu posetu počeli su još 1956, međutim ona je u dva navrata otkazivana, zbog agresivne kampanje ekstremne jugoslovenske emigracije i dela američke javnosti.

dr Dragan Bogetić, Institut za savremenu istoriju:

“Tito je prvi put posetio zvanično SAD oktobra 1963. i tom prilikom je vodio iscrpne razgovore sa američkim predsednikom Džonom Kenedijem. Zahvaljujući tim razgovorima razrešeni su mnogi nespornosti i nesuglasice koje su do tada opterećivale odnose dve zemlje i stvorena je povoljna atmosfera za kasnije uspostavljanje prisne ekonomske bilateralne saradnje.”

Tokom šestočasovnih razgovora Tito i Kenedi dogovaraju prelazak na komercijalni oblik ekonomske saradnje i usvajaju platformu za unapređenje američko jugoslovenskih odnosa, nezavisno od aktuelnog stanja u odnosima Jugoslavije i SSSR-a. Zadovoljan razgovorima, Kenedi obećava hitno povlačenje kongresnog amandmana kojim je Jugoslaviji bila ukinuta klauzula najpovlašćenije nacije.

dr Dragan Bogetić, Institut za savremenu istoriju:

“To je bila prva poseta Americi lidera jedne socijalističke države i prva poseta predsednika jedne komunističke partije. Ujedno, Tito je bio i poslednji državnik koji se susreo sa Kenedijem s obzirom da je već narednog meseca američki predsednik tragično stradao u atentatu u Dalasu.”

Sledeći jugoslovensko američki samit održan je u jesen 1970, dve godine nakon intervencije Varšavskog pakta u Čehoslovačkoj, koja je, slično Informbirou, dovela do udaljavanja Jugoslavije od SSSR-a i približavanja Zapadu. Samo nekoliko nedelja nakon važnog samita nesvrstanih u Lusaki, u Beograd stiže američki predsednik Ričard Nikson. „Lusaka je dovela Niksona u Beograd“, često je kasnije naglašavao Tito.

Razgovori Tita i Niksona su bili veoma konstruktivni, teme su bile tadašnja žarišta svetske krize - Bliski istok, rat u Vijetnamu, ali i podrška SAD privrednom oporavku Jugoslavije. Međutim ova poseta je ostala zapamćena i po Niksonovom neobičnom nastupu u Zagrebu.

dr Dragan Bogetić, Institut za savremenu istoriju:

“S obzirom da je to bilo vreme kada je došlo do burnih nacionalističkih previranja u Hrvatskoj, ogromno podozrenje Tita i njegovih bliskih saradnika izazvale su Niksonove reči u Zagrebu da duh Hrvatske nikada nije uništen, nikada nije porobljen, da će Hrvatska uvek biti slobodna i na kraju njegove reči izgovorene na čistom srpsko-hrvatskom jeziku - Živela Hrvatska. Ipak u jugoslovenskim političkim krugovima procenjeno je da SAD podržavaju teritorijalni integritet i celovitost Jugoslavije i da ovaj nastup Niksona nije u bitnijoj koliziji sa takvom politikom.”

IV Vašingtonska deklaracija postavila temelj za odnose dve zemlje

Godinu dana kasnije, oktobra 1971, Josip Broz će uzvratiti posetu Niksonu. Ova Titova poseta Americi je protekla u izuzetno srdačnoj atmosferi, bez ispada jugoslovenske ekstremne emigracije. Dvojica predsednika tada su potpisala Vašingtonsku deklaraciju, dokument koji će postati platforma za odnose dve zemlje sve do raspada Jugoslavije.

dr Dragan Bogetić, Institut za savremenu istoriju:

“U okviru zajedničkog kominikea precizno su formulisana načela na kojima će se ubuduće zasnivati odnosi između Jugoslavije i SAD, slično kao i u dokumentu koji su ranije potpisali Tito i Hruščov u Beogradu 1955, posle višegodišnjeg jugoslovensko sovjetskog sukoba. Po uzoru na Beogradsku deklaraciju ovaj dokument je kasnije često pominjan kao Vašingtonska deklaracija.”

Principi Vašingtonske deklaracije snažno su reafirmisani i prilikom posete predsednika Džeralda Forda Jugoslaviji avgusta 1975, a poslednji američki predsednik koji se sastao sa Titom bio je Džimi Karter. Do susreta dolazi u Vašingtonu marta 1978, u vreme ozbiljnog zaoštavanja sovjetsko američkih odnosa. Tito je tada izašao u susret svom domaćinu i njegovoj molbi da preuzme ulogu posrednika između dve super sile, iako je smatrao da je takva misija unapred osuđena na propast zbog ličnih animoziteta između Kartera i Brežnjeva.

dr Dragan Bogetić, Institut za savremenu istoriju

“Koliko je ova Titova procena bila činjenički utemeljena pokazalo se nešto kasnije, ironijom sudbine, na samoj Titovoj sahrani. Naime, za razliku od većine vodećih svetskih državnika Karter nije prisustvovao Titovoj sahrani upravo stoga što nije želeo ni u kakvoj varijanti da se sretne sa Brežnjevom. Inače Karter je ispunio obećanje koje je dao Titu tokom njihovog poslednjeg susreta u Vašingtonu i posetio je Jugoslaviju, doduše posle Titove sahrane. To je ujedno bila i poslednja poseta jednog američkog predsednika Beogradu.”

Nakon smrti Josipa Broza Tita, između dve zemlje su nastavljene stabilni odnosi zasnovani na načelima Vašingtonske deklaracije. Istoričar Dragan Bogetić navodi da od sedamdesetih pa sve do raspada SFRJ, „Amerikancima, jugoslovenska nesvrstanost više ne izgleda toliko crveno, a Jugoslovenima, američka borba protiv virusa marksizma više ne deluje kao strategija usmerena protiv njihovog poimanja marksističke ideologije”.

Kraj.

